וּנְשׂוֹתֵיהֶן שֶׁרֶץ, שאינן זהירות במצוות (רש"י), והיינו שאינן זהירות בהלכות נדה, כיון שהבעל שלהן עם הארץ, ואינו יכול ללמדן את פרטי ההלכות [ולכן נמשלו לשרץ, שמשריץ ומוליד באיסור] (ט"ז אה"ע ב, ד, בדעת הב"י דלהלן). ואפילו אם אינן עושות כן להכעיס, אלא עושות כן לתיאבון, או מפני שאינן בקיאות בדקדוקי מצוות (ב"י אה"ע שם ד"ה ומ"ש רבינו ולא, בדעת רש"י. ובדעת הטור שם, ראה ב"י וט"ז שם, וכן ב"ח שם, ח).

וְעַל בְּנוֹתֵיהֶן הוּא אוֹמֵר אָרוּר שׁוֹכֵב עִם כָּל בְּהֵמָה, שהן דומות לבהמה, בכך שאין להן לב להבין את מעלת התורה שנאמר עליה (דברים ל, כ) שהיא 'חייך ואורך ימיך' (רש"י, ע"פ גירסת הב"י אה"ע ב ד"ה לעולם, וט"ז שם, ג). ולכך מבטלות את בעליהן מתלמודם כדי שיעסקו בסחורה ויהנו מטובות עולם הזה, ואינן מבינות שגם אם יעסקו בתורה יהנו מטובות עולם הזה, שנאמר עליה שהיא 'חייך' בעולם הזה, 'ואורך ימיך' בעולם הבא (ט"ז שם. והוסיף, שלפי זה בת עם הארץ שמבינה מעלת התורה, אין איסור לנושאה מחמת שאביה עם הארץ).

■ להלכה, לעולם ישתדל אדם לישא בת תלמיד חכם ולהשיא בתו לתלמיד חכם. לא מצא בת תלמיד חכם, ישא בת גדולי הדור, ואם לא מצא, ישא בת ראשי כנסיות, ואם לא מצא, ישא בת גבאי צדקה, ואם לא מצא, ישא בת מלמדי תינוקות, ואל ישיא בתו לעם הארץ (שו"ע אה"ע שם, ו). וכל זה בעם הארץ שאינו מדקדק במצוות (רמ"א שם).

עַם הָאָרֶץ אָסוּר לֶאֱכוֹל בָּשָׂר - אין הכוונה שאסור לעולם באכילת בשר, אלא שבגלל שהוא עם הארץ גורם לו לפעמים שיהיה אסור באכילת בשר, כגון שיש לו בהמות ועופות ואין לו מי שישחט ויבדוק וינקר אותן כדין, והוא עצמו אינו יודע לעשות כן [ולכן לא אמר שאסור גם בדגים, שהרי אינם טעונים שחיטה] (רמב"ן חגיגה כב, א; רבינו דוד; ריטב"א; מהר"ם חלאווה).

עַם הָאָרֶץ מוּתָּר לְנוֹחֲרוֹ בְּיוֹם הַכִּיפּוּרִים שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת - וטעם ההיתר, מפני שמדובר בעם הארץ שכופר להכעיס, שהוא לסטים וחשוד על שפיכות דמים, והריגתו היא מצוה והצלת נפשות, ואף שבאותה שעה אינו עושה כלום, כיון שהוא רגיל בכך (תוס' ד"ה ויש, ורא"ש ג, י, בשם ר"י). ויש שפירשו, שמדובר שראוהו רץ אחר הערוה, שמותר להצילה בנפשו של הרודף (רי"ף; ראשונים דלהלן בשם רב שרירא גאון), ומה שהוא בור ועם הארץ גרם לו שיעשה כן (רמב"ן חגיגה כב, א, ריטב"א ור"ן, בשם רב שרירא גאון, ובדעת הרי"ף). ויש שפירשו, שאין כוונת הגמ' כפשוטו שמותר להורגו, שאין דמו של עם הארץ מסור בידינו להורגו, אלא מתוך שתלמידי חכמים שונאים את עמי הארץ, נקט לשון גוזמא (ריטב"א; חי' הר"ן).

זֶה טָעוּן בְּרָכָה וְזֶה אֵינוֹ טָעוּן בְּרָכָה - ודרך צחות אמר כן, וודאי שגם השוחטו אינו טעון ברכה (מאירי).

עַם הָאָרֶץ אָסוּר לְהִתְלַוּוֹת עִמּוֹ בַּדֶּרֶךְ וְכוּ' עַל חַיָּיו לֹא חָס עַל חַיֵּי חֲבֵירוֹ לֹא כָּל שֶׁכֵּן, שאם על חיי עצמו לא חס, ללמוד תורה ולחיות, יש לדאוג שמא לא יחוס על חיי חבירו, ויהרגנו (רש"י), שכיון שהעם הארץ הלך אחר תאוות ליבו ולא חס על חיי עצמו ללמוד תורה, יש לחוש גם שמא אם תתעורר בו תאוה להרוג את חבירו, ילך אחר תאוותו (שפת אמת). ויש שפירש 'על חייו לא חס', שמכיר ריבונו וכופר להכעיס (תוס' ד"ה ויש, בשם ר"י).

עַם הָאָרֶץ מוּתָּר לְקוֹרְעוֹ כְּדָג וְכוּ' - ומדובר שראוהו רץ אחר הערוה, שמותר להצילה בנפשו, ופעמים שאין אפשרות להמתין, וממיתים אותו במיתה מנוולת כזו (חי' הר"ן, לפירוש רב שרירא גאון, ראה ביאורנו לעיל ד"ה עם הארץ מותר). ויש שפירש, שלא מדובר ברץ אחר הערוה, אלא דרך גוזמא נקט (חי' הר"ן, לשיטתו שהובאה בביאורנו שם).

אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא כְּשֶׁהָיִיתִי עַם הָאָרֶץ אָמַרְתִּי מִי יִתֵּן לִי תַּלְמִיד חָכָם וַאֲנַשְּׁכֶנּוּ כַּחֲמוֹר - ולא היה זה מפני ששנא את התלמידי חכמים, שהרי גם בעודו עם הארץ היה 'צניע ומעלי' (ראה כתובות סב, ב), אלא מפני שהיה סבור שהתלמידי חכמים מתגאים על עמי הארץ, ושונאים אותם (תוס' שם ד"ה דהוה, בשם ר"ת). ויש שפירש, שאכן מתחילה היה אומר 'מי יתן לי תלמיד חכם' וכו', אלא שאחר כך חזר למוטב והיה - גם בעודו עם הארץ - צנוע ומעלי, ולאחר מכן קבע עצמו לתורה ונעשה רבי עקיבא (ריטב"א שם).

אִילְמְלֵא אָנוּ צְרִיכִין לָהֶם לְמַשָּׂא וּמַתָּן הָיוּ הוֹרְגִין אוֹתָנוּ - אם לא שאנחנו צריכים להיעזר בהם ולשאת ולתת עמהם, היינו מתרחקים יותר מעמי הארץ, ודבר זה היה גורם שישנאו אותנו ביותר, עד שיהרגו אותנו (חכמת מנוח בפי' שני. וראה רש"י). ויש שפירש, שאם לא שהם צריכים אותנו כדי לשאת ולתת עמנו ולהרויח בכך, היו הורגים אותנו (שם, בפי' ראשון, וגרס 'מצטרכים'; חתם סופר בפי' ראשון).

כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה לְפָנֵי עַם הָאָרֶץ כְּאִילּוּ בוֹעֵל אֲרוּסָתוֹ בְּפָנָיו - שהתורה נמשלה לאשה, וכשניתנה לעם ישראל, נחשבת כארוסה, ולאחר שהאדם עוסק בה, נעשית כאשתו הנשואה לו. ועם הארץ שאינו לומד, התורה נשארת כארוסתו שלא נשאה, והעוסק בתורה לפני עם הארץ, כאילו נושא את ארוסתו של עם הארץ (ע"פ מאירי ומהרש"א). וכוונתו לומר, שאותם עמי הארץ שאינם מקולקלים במידות, יש להזהר שלא לביישם, ואין לעסוק בתורה בפניהם, שמביישם בכך (מאירי).

וְאֵין מְקַבְּלִין מִמֶּנּוּ עֵדוּת - וזו דעת חכמים, אבל דעת רבי יוסי שמקבלים ממנו עדות, משום איבה (ראה חגיגה כב, א, ורש"י שם ד"ה כר' יוסי), ואף עם הארץ גמור, כשר לדעתו (רא"ש ג, י). ומה שאנו נוהגים לקבל עדות מעמי הארץ, מפני שאנו פוסקים כרבי יוסי (תוס' ד"ה ויש, בשם ר"י, ע"פ הגמ' בחגיגה שם). ויש שפירש, שבברייתא כאן מדובר בעם הארץ שחשוד על שבועת שקר ועל הגזל, ולכולי עלמא אין מקבלים ממנו עדות, ודברי רבי יוסי שמקבלים ממנו עדות נאמרו בעם הארץ שאינו חשוד על כל אלו, ועוסק במצוות ובדרך ארץ, ורק אינו יודע מקרא ומשנה (רי"ף. וראה רבינו דוד וחי' הר"ן, שלפירושו 'אין מקבלין' לאו דוקא, אלא פסול לעדות אף בדיעבד).

■ להלכה, אין מוסרים עדות לעם הארץ, ואין מקבלים ממנו עדות, אלא אם כן הוחזק שעוסק במצוות ובגמילות חסדים ונוהג בדרכי הישרים ויש בו דרך ארץ, אע"פ שהוא עם הארץ ואינו לא במקרא ולא במשנה [כרבי יוסי, וכדעת הרי"ף] (שו"ע חו"מ לד, יז).

וְאֵין מְמַנִּין אוֹתָן אַפּוֹטְרוֹפּוֹס עַל הַיְתוֹמִים, לפי שחשודים על הגזל (רש"י). ודוקא בעם הארץ שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ, אבל אם ישנו בדרך ארץ ובמצוות, ממנים אותו (רי"ף, ומגיד משנה נחלות י, ו, בדעתו ובדעת הרמב"ם שם. וראה ביאורנו לעיל ד"ה ואין מקבלין). ויש שפירש, שאף אם ישנו בדרך ארץ ובמצוות, אין ממנים אותו, שכיון שהוא עם הארץ, ואין בור ירא חטא (אבות ב, ה), עשוי להורות לעצמו היתר ליטול מממון היתומים, ולומר שנוטל שכר טירחתו בממון היתומים (מאירי, ומגיד משנה שם, בדעת רש"י). ■ להלכה, אין ממנים אפוטרופוס עם הארץ שהוא בחזקת חשוד על העבירות [כדעת הרי"ף והרמב"ם] (שו"ע חו"מ רצ, ב, וסמ"ע שם, ו, ובאר הגולה שם, ה בדעתו).

■ המשך במילואים עמ' 125